

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографічне дослідження декана факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента *Обиалова Сергія Володимировича* на тему: «Теоретичні, правові та праксеологічні основи оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства»

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність реформування правоохоронної системи з огляду на рівень й тенденції розвитку цих органів в європейських державах.

Кризові явища, які спостерігаються протягом останніх років в політичній, економічній та соціальній сферах України, що супроводжуються стійкою тенденцією до погіршення криміногенної обстановки на Південному Сході, створили підґрунтя для формування й виникнення якісно й кількісно нових видів діяльності кримінальних угруповань на території усєї держави. Під час системно-структурної перебудови центральних відомств, правових, організаційно-функціональних та інституційних змін в органах влади й управління, судових і правоохоронних органах намічаються негативні тенденції криміналізації суспільства й зростання організованої злочинності, яка дедалі набуває все більш загрозливих форм.

Дедалі усе більшої актуальності набуває протидія корупції в органах державної влади й управління, правоохоронних органах та організованій злочинності, які завдають значної шкоди державі, дестабілізують фінансово-кредитну систему, негативно впливають на стан економіки, ускладнюють криміногенну ситуацію. Останнім часом такі негативні тенденції загрожують національній безпеці держави. Спостерігається намагання лідерів організованих злочинних угруповань (кримінальних груп, злочинних організацій) брати безпосередню участь у політичних процесах держави, особливо у виборчому процесі, причому на усіх його рівнях.

Зважаючи на це, у представників Європейського співтовариства виникає чимало запитань відносно стану й рівня протидії злочинності та корупції правоохоронними органами України.

На сьогодні злочинність досягла найвищого рівня за весь період існування незалежної держави. Так, зважаючи на тенденції до збільшення кількості як зареєстрованих заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (з 3,2 млн. у 2012 р. до 7,2 млн. у 2019 р.), так і справ (проваджень), підслідних Національній поліції України (органам внутрішніх справ) – з 443,7 тис. у 2012 р. до 809,6 тис. у 2019 р., неналежне законодавче й організаційне забезпечення діяльності суб'єктів оперативно розшукової діяльності визначається одним з ключових пріоритетів.

Безумовно такі динамічні зміни у характері й стані злочинної діяльності й умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність і неефективність старих засобів й методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинним проявам і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку.

Пошук напрямів удосконалення оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, інститутів ОРД та негласної роботи набув доктринального осмислення у наукових розробках як вітчизняних, так і зарубіжних учених: С. В. Албула, Ю. П. Аленіна, К. В. Антонова, Л. І. Аркуші, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. Д. Берназа, Б. Є. Богданова, В. В. Бойцова, В. І. Василичука, А. Ф. Возного, А. Ф. Волобуєва, В. В. Дарагана, В. О. Глушкова, І. В. Гори, М. Л. Грібова, О. М. Джужі, Е. О. Дідоренка, О. Ф. Долженкова, В. Г. Дрозд, О. О. Дульського, Г. О. Душейка, О. М. Ємця, В. П. Захарова, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, А. М. Кислога, Н. І. Клименко, І. П. Козаченка, В. О. Коновалової, В. А. Колесника, О. Є. Користіна, Я. Ю. Кондратьєва, В. П. Корж, М. В. Корнієнка, О. В. Кириченко, В. С. Кузьмічова, С. С. Кудінова, В. В. Лисенка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Маляррової, В. В. Матвійчука, С. І. Мінченка, В. А. Некрасова,

Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Оргинського, С. С. Овчинського, М. А. Погорецького, О. О. Подобного, В. Д. Пчолкіна, М. Б. Саакяна, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, Є. Д. Скулиша, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюка, М. П. Стрельбицького, В. Є. Тарасенка, Р. В. Тарасенка, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Уварова, В. І. Фаринника, І. Ф. Харабєрюша, В. Г. Хахановського, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. В. Шендрика, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щєрбаковського, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, П. В. Цимбала, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та ін.

Наукові праці згаданих учених мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства в Україні.

Необхідність здійснення оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, насамперед, обумовлена тим, що воно сприяє найбільш успішному вирішенню завдань попередження, розкриття та розслідування злочинів шляхом встановлення джерел інформації про обставини його вчинення (можливих свідків у справі, місць знаходження викраденого майна, слідів й знарядь злочину), визначення найбільш доцільного часу проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД і застосування тактичних прийомів, фіксації оперативно-розшукової інформації, яка може мати доказове значення, перевірки доказів тощо.

Недоліки оперативно-розшукового супроводження кримінального провадження у досудовому провадженні певним чином зумовлені недостатньою регламентацією цієї діяльності як на законодавчому, так і підзаконному рівні. Це у свою чергу впливає на практику його здійснення, яка здебільшого залежить від суб'єктивного ставлення до нього як безпосередніх виконавців, так і керівників оперативних підрозділів. Але комплексного вивчення та дослідження питання оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства не проводилось.

Зважаючи на це, монографічне дослідження «Теоретичні, правові та праксеологічні основи оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства», що підготував Сергій Обшалов, має важливе наукове, теоретичне й практичне значення.

У монографічному дослідженні на базі основних положень теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, криміналістики і методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, аналізу сучасної правоохоронної практики, запропонована низка нових концептуальних у теоретичному плані і важливих у практичному відношенні наукових положень.

Монографічне дослідження призначено для слухачів, курсантів, ад'юнктів, докторантів, науковців вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ, а також суддів та працівників правоохоронних органів.

Сподіваємось, що дана наукова розробка сприятиме розв'язанню низки дискусійних питань, що виникають в теорії та правоохоронній практиці.

Монографічне дослідження містить певні новаторські ідеї та положення, які мають важливе значення для теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики.

Підсумовуючи, слід зазначити, що монографічне дослідження «Теоретичні, правові та праксеологічні основи оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства», що підготував кандидат юридичних наук, доцент Обшалов Сергій Володимирович, відповідає встановленим до такого виду робіт вимогам, може бути рекомендоване до опублікування і використання у науково-дослідній діяльності та освітньому процесі.

РЕЦЕНЗЕНТ:

*завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету Державної
фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

Петро Цимбал

РЕЦЕНЗІЯ
на монографічне дослідження
кандидата юридичних наук, доцента
Козаченка Олександра Івановича
на тему: «Інститут негласного співробітництва: теорія та практика»

Актуальність питань негласного співробітництва, зокрема, його змісту, правового регулювання, практичного використання правоохоронними органами з метою протидії злочинності зумовлює активність наукових досліджень даного напрямку. Загальний аналіз цих досліджень свідчить про те, що сучасні науковці у своїх статтях, дисертаціях, монографіях, навчальних посібниках та підручниках спираються на положення, що пропонувалися ще радянськими вченими.

Цілком природним поясненням такого явища є те, що наукові та практичні засади негласного співробітництва (та ОРД загалом), сформовані в СРСР у другій половині минулого століття, багато у чому, були успадковані теорією та практикою оперативнорозшукової діяльності сучасної України. Окремі тогочасні наукові постулати не втрачають актуальності і зараз, що і зумовлює увагу до них з боку сучасних дослідників. Отже, вивчаючи стан наукової розробленості проблем інституту негласного співробітництва неможна обійти увагою першоджерела зазначених постулатів.

З давніх часів правоохоронні, розвідувальні та контррозвідувальні органи усіх держав світу таємно використовували послуги осіб, які погоджувались на засадах конспірації здобувати та надавати їм необхідну інформацію, негласно створювати умови потрібні для проведення певних дій, заходів, операцій тощо. Незважаючи на стрімкий розвиток науки і техніки, значні досягнення в галузі інформаційних технологій, інтенсивну інформатизацію суспільства даний вид діяльності залишається основним засобом попередження та виявлення злочинів, а у багатьох випадках і їх розслідування. У різних країнах для його означення використовують відмінні назви. І навіть вітчизняні науковці та практики послуговуються різними термінами при окресленні саме цього виду діяльності: конфіденційне співробітництво, негласне співробітництво, конфіденційне (негласне) співробітництво, агентурна робота; агентурно-оперативна робота; агентурний метод, робота з негласними працівниками тощо.

Розробники відомчих наказів та інструкцій неодноразово робили спроби впорядкувати вживання зазначених термінів, визначити їх співвідношення та сформулювати дефініції. Але у кожному з відомств це робилося на власний розсуд і, як правило, без наукового обґрунтування. Як наслідок – суттєві розбіжності у їх розумінні, суперечливість та неоднозначність норм правових актів.

Вітчизняна наука також досі не виробила однозначних підходів до розуміння змісту відповідних понять. Більше того, серед теоретиків оперативнорозшукової діяльності та кримінального процесу немає єдності щодо віднесення окресленого феномену до певної категорії. Його визначають як інститут, як діяльність (роботу, сукупність заходів), як метод ОРД тощо. Безсумнівно, це вкрай негативно впливає і на практику правотворення та правозастосування.

Проголошення Незалежності України слід вважати початком чергового етапу в історії наукових досліджень негласного співробітництва. Адже у молодій країні почало формуватися власне законодавство та власна система правоохоронних органів, а тому виникла необхідність наукової розробки питань врегулювання негласного співробітництва як одно з інструментів протидії злочинності.

Унормування ОРД як окремого виду державно-правової діяльності на рівні закону та суттєві зміни у структурі й динаміці злочинності на початку 90-х років минулого століття мали зумовили активізацію наукових досліджень проблем негласного співробітництва. Але в Україні цього не відбулося. Ці дослідження стали набирати обертів лише у другій половині 90-х. Показовим у цьому плані є науковий доробок Є. В. Рижкова, який після публікації серії статей у фахових виданнях захистив кандидатську дисертацію на тему «Правові та організаційні проблеми негласного співробітництва». Протягом останнього десятиліття окремі питання негласного співробітництва досліджувались не лише на дисертаційному рівні, а й на рівні окремих статей (як відкритих, так і з грифом обмеженого доступу). У даний період відмічається особлива активність наукового пошуку, зумовлена тим, що законодавець запровадив до КПК України, норму, що урегулює питання використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні (ст. 275 КПК України).

Так правовим аспектам використання негласного співробітництва у кримінально-

му провадженні та оперативно-розшуковій діяльності приділяли увагу В. В. Гончаров, О. В. Горбачов, П. В. Горбенко, О. І. Григоренко, Л. І. Данченко, Р. В. Домніцак, С. М. Калюк, В. В. Коряк, В. М. Круглий, О. В. Лапко, В. І. Максимов, В. Ю. Малкін, С. М. Мороз, С. В. Обшалов, І. М. Охріменко, О. О. Подобний, В. Д. Пчолкін, Г. В. Сальков, Д. Б. Сергеева, І. Р. Шинкаренко, К. О. Чаплинський та ін.

Звертає на себе увагу те, що у монографії автор вбачає своє першочергове завдання у тому аби визначити поняття, зміст та співвідношення вказаних термінів та сформулювати юридичну концепцію розуміння сутності використання державними органами послуг осіб, які погодились на засадах конспірації здобувати та надавати цим органам необхідну інформацію, негласно створювати умови потрібні для проведення певних дій, заходів, операцій тощо.

Насамперед цілком логічно О. І. Козаченко визначає головною проблемою правового регулювання негласного співробітництва відсутність системності. Надання такої системності цілком можливе за рахунок внесення змін і доповнень до законодавства конкретно щодо негласного співробітництва, тому автор слушно наголошує на необхідності змін та доповнення до статті 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і викласти у такій редакції: «Органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності».

У науковій роботі заслуговує на увагу зазначення форми негласного співробітництва як процедурний (формальний) засіб реалізації правових норм, які встановлюють зміст такого співробітництва. Основними ознаками форми негласного співробітництва є: а) спосіб закріплення правовідносин: письмова угода; одностороннє письмове зобов'язання негласного співробітника; усна домовленість сторін; б) терміни співробітництва: безстроково; протягом провадження у конкретній справі або (та) конкретного досудового розслідування; протягом виконання конкретного завдання; протягом конкретного терміну встановленого сторонами; в) оплата роботи негласного співробітника: щомісячна або шоквартальна грошова винагорода та (або) винагорода за конкретну роботу (послуги); надання послуг (роботи) на безоплатній основі; г) обсяг й варіативність наданих послуг: виконання одного конкретного завдання; виконання однорідних завдань на постійній основі; виконання різнорідних завдань в межах конкретної розробки або кримінального провадження; виконання широкого спектру завдань на постійній основі.

Автором обґрунтовано доводиться, що негласне співробітництво, як сегмент (напряму) діяльності оперативних підрозділів існує завдяки наявності відповідних норм КПК України, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», «Про інформацію», а також положень підзаконних нормативно-правових актів. Без нормативно-правової регламентації його застосування оперативними підрозділами у ОРД та кримінальному процесі опиняється поза законом та, відповідно, набуває статусу протиправної.

Отже необхідність негласного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесі зумовлює потребу у формуванні системи відповідних правових норм. Запровадження такої системи породжує існування негласного співробітництва.

Тому ми погоджуємося, що за всіма ознаками така система має бути віднесена до категорії «інститут права». Про це свідчить аналіз дефініцій даної категорії, сформульованих зарубіжними та вітчизняними науковцями. Так, Ж. Л. Бержель зазначав, що юридичні інститути – це комплекси юридичних правил, що організовані навколо однієї центральної ідеї, які утворюють єдине ціле, впорядковане в систему та перманентне. За визначенням Д. Є. Петрова, правовий інститут – це комплекс взаємозв'язаних юридичних норм, який впливає на певний вид близьких за змістом, і в цьому сенсі – однорідних суспільних. Н. М. Пархоменко окреслив інститут права як сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин.

Ці визначення охоплюють різний обсяг ознак правового інституту. Але відповідно до кожного з них, система правових норм, що регулюють негласне співробітництво може становити органічний приклад правового інституту.

У рецензованій науковій роботі розглядається позиція, щодо теорії права усталеним є положення про те, що норми права створюють галузь права не безпосередньо, а через інститути. Відповідно, інститут права відрізняється від галузі права передусім за обсягом правового регулювання, він регулює не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише їх окремі сторони (наприклад, галузь конституційного права –

має такі інститути як інститут громадянства, президента, виборчого права; галузь екологічного права має інститути природокористування, охорони навколишнього природного середовища тощо).

Галузь кримінального-процесуального права також складається з окремих інститутів, перелік яких по-різному визначається вітчизняними науковцями. Окремі інститути кримінального процесуального права є предметами спеціальних наукових досліджень. Так, О. Б. Демидюк досліджував екстрадицію саме як інститут кримінального процесуального права, О. В. Сурдукова віднесла до числа інститутів цієї галузі права та дослідила адвокатське розслідування, С. А. Крушинський розробляв проблеми визначення подання доказів як інституту кримінального процесуального права, В. Г. Уваров розглядав систему запобіжних заходів як інституту кримінального процесуального права. Цей перелік можна було б продовжити. Проте ми акцентуємо і підтримуємо позицію автора про те, що до сьогодні негласне співробітництво як інститут кримінально-процесуальної галузі права не досліджувався. Його завжди вважали інститутом оперативно-розшукової діяльності.

З прийняттям у 2012 році чинного КПК України постало питання чи можна вважати інститут конфіденційного (негласного) співробітництва інститутом кримінального процесу, адже таке співробітництво хоча і знайшло відбиток у кодексі, але представлено воно положеннями лише однієї статті (ст. 275 КПК України). Крім того, у юридичній науці склалася тенденція як один з інститутів кримінального процесу досліджувати негласні слідчі (розшукові) дії, регламентовані главою 21 КПК України, де статтею 275 є усього лише однією з норм.

Але випадок негласного співробітництва є особливим. Адже поряд з набуттям кримінально-процесуальної регламентації воно не втратило статусу інституту оперативно-розшукової діяльності, що складається з відповідних положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також норм підзаконних нормативно-правових актів (у цих актах застосовується єдина регламентація негласного співробітництва не залежно від того де використовуються його результати – в оперативно-розшуковій діяльності чи у кримінальному процесі).

Крім того, як наголошує автор, розміщати у кримінальному процесуальному кодексі усі норми, які б регламентували негласне співробітництво неможливо і недоцільно. Статтею 275 КПК України законодавець лише запровадив правові підстави для використання негласного співробітництва у кримінальному провадженні. Детальна його регламентація – справа розробників закритих підзаконних нормативно правових актів, у яких і міститься уся система норм, заснованих на положеннях цієї статті. Її норми у сукупності з нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підзаконних нормативно-правових актів і утворюють інститут негласного співробітництва.

Ми погоджуємося, що негласне співробітництво, як інститут права, становить систему норм оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що засновують та впорядковують таємну (конспіративну) взаємодію між уповноваженими законом посадовими особами правоохоронних органів та особами, залученими до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Зміст означеної взаємодії (як спільної організованої діяльності, що має форму правових відносин) розкривається через її мету, завдання, суб'єктів та їх дії.

Автор чітко зазначає, що метою негласного співробітництва є запобігання злочинам, їх виявлення та припинення, встановлення місця знаходження та долі осіб, оголошених у розшук, забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, а також вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі, на підставі істини, встановленої уповноваженими на те особами та визначає повний перелік завдань негласного співробітництва, а саме: формування за допомогою негласних співробітників на об'єктах та лініях оперативного обслуговування умов, що перешкоджають виникненню задуму вчинення злочинів та (або) не допускають його втілення, навіть у формі готування або замаху на вчинення цих злочинів; одержання негласними співробітниками, ще невідомої правоохоронним органам інформації про: готування до злочину; замах на злочин; вчинення закінченого злочину; створення негласними співробітниками умов, за яких розпочатий злочин не може бути доведено до кінця; одержання негласними працівниками інформації необхідної для прийняття процесуальних, організаційних і тактичних рішень у кримінальному провадженні; забезпечення проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

У повному обсязі надає перелік суб'єктів негласного співробітництва: з однієї

сторони – працівники оперативних підрозділів, слідчі органів досудового розслідування, детективи Національного антикорупційного бюро України; з іншої – особи, залучені ними до такого співробітництва.

Як і будь-яке наукове дослідження, монографія містить окремі положення, що мають дискусійний характер, зокрема хотілось би більш переконливих аргументів щодо необхідності впровадження пропозицій щодо законодавчого закріплення оперативного пошуку, як стадії оперативно-розшукової діяльності на якій оперативні підрозділи за власною ініціативою вживають заходів з пошуку та фіксації інформації про: готування до злочину; замах на злочин; учинення закінченого (але невиявленого) злочину та визначення у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» потрібно переліку заходів оперативного пошуку.

Однак, незважаючи на це, слід наголосити на тому, що монографія О. І. Козаченка «Інститут негласного співробітництва: теорія та практика» за своїм змістом є завершеною самостійною науковою працею, яка містить поглиблене дослідження актуальної проблеми, а також має теоретичну і практичну цінність.

Оприлюднені результати можуть бути використані як в освітньому процесі, так і науковій діяльності закладів вищої освіти. Її видання є логічним продовженням наукових досліджень автора. Видання монографії є корисним для слухачів вищих навчальних закладів, практичних працівників Національної поліції України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів прокуратури України, а також для фахівців, які на науковому та практичному рівнях цікавляться проблемою оперативно-розшукової діяльності.

РЕЦЕНЗЕНТ:

*завідувач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Костянтин Чаплинський*

РЕЦЕНЗІЯ

**на монографію Арешонкова Віталія Володимировича
«Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів»**

Особливе місце в системі засобів і прийомів боротьби зі злочинністю належить спеціальним криміналістичним знанням. Практика використання цих знань відповідними правоохоронними органами та експертними установами свідчить про їх суттєве значення для одержання орієнтуючої та доказової інформації у кримінальних провадженнях й, відповідно, розкриття і розслідування злочинів у цілому.

Важливою умовою ефективного розслідування злочинів та судового розгляду кримінальних проваджень є широке застосування різноманітних форм спеціальних криміналістичних знань. Серед них, у тому числі, розглянуті автором пошук та огляд слідової інформації, попереднє дослідження об'єктів на місці події, перевірка таких об'єктів за криміналістичними обліками та проведення криміналістичних експертиз.

Незважаючи на те що за останні десятиліття вітчизняними науковцями здійснено чимало наукових розробок, присвячених різноманітним аспектам окремих різновидів криміналістичних досліджень, разом з тим комплексно теоретичні та праксеологічні основи криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів за сучасних умов протидії злочинності на монографічному рівні науковцями не вивчались.

До сьогодні удосконалення застосування спеціальних криміналістичних знань в формі криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів, залишається пріоритетним напрямом наукових досліджень у галузі криміналістики та, особливо, такого її розділу як криміналістична техніка.

Існуючі статистичні дані, які свідчать про значний обсяг та різноплановість криміналістичних досліджень, що проводяться органами досудового розслідування злочинів та експертними установами, з одного боку, та існування до цього часу як у теорії криміналістики, так і практиці проведення таких досліджень, значної кількості невирішених проблем, з іншого, дозволяють стверджувати про вчасність проведеного автором науко-

вого дослідження та актуальність обраної ним тематики.

У монографії розглянуто як теоретичні, так і прикладні аспекти проведення різноманітних криміналістичних досліджень, які автор об'єднав у окрему категорію під назвою «техніко-криміналістичні дослідження», тобто дослідження, які передбачені розділом криміналістики «криміналістична техніка». До речі, автор достатньо переконливо обґрунтував позицію необхідності існування такої категорії криміналістики та відповідно її назву.

У теоретичній частині роботи (першому, другому та третьому розділі монографії) розглянуто поняття, ознаки та види техніко-криміналістичних досліджень; історію їх проведення та здійснення наукового пошуку в даному напрямі; структуру техніко-криміналістичних досліджень та їх місце у теорії та практиці розслідування злочинів. Окрім цього приділено значну увагу розкриттю предмета та об'єктів техніко-криміналістичних досліджень, їх класифікації та завданням, суб'єктам таких досліджень, а також мові, яка є їх основою тощо.

Досить слушною є думка автора, що у випадку розгляду техніко-криміналістичних досліджень як суцільної технології, суттєвим недоліком є розрив між особами відповідальними за здійснення доекспертних та експертних досліджень, а також їх фаховістю. Для виправлення цієї ситуації пропонується уніфікувати кваліфікаційні вимоги як для суб'єктів доекспертних, так і для експертних підвидів техніко-криміналістичних досліджень, а також провести уніфікацію процесу фахової підготовки таких суб'єктів.

Серед практичних питань, які детально розглянуті у четвертому та п'ятому розділах монографії, проаналізовано нормативно-правове, інформаційне та технічне забезпечення техніко-криміналістичних досліджень, досліджені особливості організації їх проведення, а також розкрито проблематику використання результатів таких досліджень у розслідуванні злочинів.

Структура роботи повністю відповідає логіці дослідження, що дозволило автору послідовно зупинитися на концептуальних засадах техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів.

У цілому в роботі автором запропоноване теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у обґрунтуванні існування «техніко-криміналістичних досліджень» як окремої категорії криміналістичної техніки, яка являє собою систему послідовних етапів дослідження об'єктів, що разом утворюють цілісну технологію. З приводу останньої, автором наголошується, що її дотримання вирішує основне завдання таких досліджень – отримання нової інформації за кримінальним провадженням. Відповідно недотримання може призвести до негативних наслідків, таких як затягування розслідування, втрати орієнтуючої інформації, недостатності доказової бази для пред'явлення обвинувачення на заключному етапі розслідування тощо.

Монографія є результатом багаторічної праці автора над проблемами окремих різновидів криміналістичних досліджень. У цьому плані необхідно відзначити використання власного досвіду автора, пов'язаного із його роботою на посадах експерта, старшого експерта та провідного спеціаліста одного з Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України.

Висновки та пропозиції у роботі ґрунтуються на українському та зарубіжному досвіді організації та проведення криміналістичних досліджень і можуть використовуватися не лише для удосконалення нормативно-правових актів, якими регламентуються такі дослідження в Україні, а й доповнення вітчизняної теорії криміналістики та поліпшення практики проведення криміналістичних досліджень відповідними суб'єктами.

Окрім цього практична значущість проведеного В.В. Арешонковим наукового дослідження полягає в розробленні пропозицій, які можливо використовувати для підготовки підручників та навчальних посібників із дисциплін «Криміналістика», «Криміналістична техніка», «Теоретичні основи судової експертизи» та інших, а також розробці (у співавторстві) комп'ютерної програми «Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї», «Електронного тлумачного словника техніко-криміналістичного забезпечення та судових експертів», декількох технічних пристроїв, які захищені патентами на винаходи та корисні моделі.

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що підготовка даної монографії безумовно є важливим кроком у вдосконаленні теорії криміналістики, а саме її розділу «криміналістична техніка», а також практики організації та проведення таких різновидів техніко-

криміналістичних досліджень як пошуку та огляду слідів злочину, їх попереднього дослідження у ході слідчих дій, перевірки об'єктів за криміналістичними обліками та проведення криміналістичних експертиз.

Монографія має наукову та практичну цінність, її висновки є корисними для науковців, викладачів, працівників правоохоронних органів, експертів, адвокатів та суддів.

Отже, монографія В.В. Арешонкова «Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів» є оригінальною та завершеною науковою працею, яка виконана на достатньому науковому рівні. Дана робота однозначно заслуговує на увагу як науковців, які здійснюють науковий пошук у галузі кримінального процесу та криміналістики, так і практиків, які здійснюють досудове розслідування злочинів чи безпосередньо проводять криміналістичні дослідження.

РЕЦЕНЗЕНТ:

*завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Університету Державної
фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*
Петро Цимбал

РЕЦЕНЗИЯ

**на результаты научного исследования Межведомственного
научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан на тему:
«Инновационные технологии в экономической оценке издержек и выгод
преступности (на базе методов кримиетрики)»**

В рамках уголовно-процессуального регулирования и реализации мер по противодействию преступности, особое значение приобретает усовершенствование института процессуальных издержек, регламентирующего особенности возмещения расходов, понесенных при осуществлении досудебного расследования в уголовном судопроизводстве не только из государственного бюджета, но и за счет осужденного.

Уголовное производство связано со значительными материальными затратами. Это и расходы на оплату труда должностных лиц, ведущих процесс; и на содержание помещений и эксплуатацию техники; и расходы, связанные с явкой и выплатой вознаграждения лицам, привлекаемым к уголовному процессу и пр. Роль процессуальных издержек в уголовном процессе, в значительной мере, определяется необходимостью компенсации расходов, понесенных государством для организации осуществления уголовного правосудия.

Отметим, что институт процессуальных издержек является необходимым условием реализации уголовного производства и достижения его целей. Именно это, в свою очередь, обуславливает важность и актуальность представленных на рецензирование результатов научного исследования на тему «Инновационные технологии в экономической оценке издержек и выгод преступности (на базе методов кримиетрики)», подготовленного коллективом авторов Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, и посвященного актуальной проблеме экономического анализа и прогнозирования преступности в Республике Казахстан.

Необходимо отметить глубину проведенного анализа в историческом его аспекте, а именно проведенного ретроспективного анализа процессуальных издержек в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. Данный раздел авторы представили в виде описания возникновения и развития процессуальных издержек в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан, которые нашли свое отражение в четырех этапах: казахского обычного права; права Российской империи; процессуального права советского периода; процессуального права Республики Казахстан. Исследовав данные этапы, авторы констатируют, что институт процессуальных издержек прошел длительный эволюционный путь, а современное состояние этого института в целом отражает уровень социально-экономического развития общества, но требует своего дальнейшего и обязательного совершенствования.

В процессе проведения исследований авторы обращают внимание на необходимости

целевого планирования средств на процессуальные издержки, поскольку они занимают существенную долю в части реализации государственной политики в области охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности в Республике.

При рассмотрении процессуальных издержек по своей структуре можно увидеть, что они достаточно многообразны и по своему содержанию достаточно финансовоемкие, это затраты на свидетелей, экспертов и другие. Выделяемых сумм недостаточно, и более того, отчетность фактических затрат по статьям расхода ведется не на должном уровне. Среди основных причин авторы выделяют два основных момента:

- 1) несовершенство законодательной и подзаконной базы;
- 2) отсутствие реальных стимулов у правоохранительных органов и суда, ввиду необходимости, помимо основных функций по расследованию и судебному рассмотрению, обеспечивать еще и взыскание процессуальных издержек.

Авторами выполнен анализ за период с 2008 по 2019 гг. по таким динамическим показателям как число зарегистрированных преступлений; суммы установленного ущерба по уголовным правонарушениям; суммы возмещенного ущерба. Анализируя в комплексе эти показатели, авторы констатируют, что значительная доля затрат приходится на расходы, связанные с расследованием преступления, а также на содержание штатной численности сотрудников органов внутренних дел, которых на данный момент времени насчитывает 159 тыс. человек.

На содержание других государственных органов, обеспечивающих уголовное правосудие, таких как КНБ, НацБюро, СЭР МФ, также выделяются из республиканского бюджета существенные средства. Общая сумма процессуальных издержек по всем уголовным делам в 2018 году установлена судами в размере 1,87 млрд. тенге, а это соответствует 0,6 % от выделенных сумм на содержание только органов внутренних дел и суда. Данный факт позволил авторам сделать вывод о несостоятельности института компенсации, неэффективности государственных мер по возмещению расходов, вызванных совершенными преступлениями.

Изучив и проанализировав мировой опыт по оценке экономической стороны преступности, авторами проведена аналитическая работа по сбору, обобщению и анализу большого объема информации с широким географическим охватом данных исследований. В результате авторы приходят к выводу, что в мировом сообществе нет общепринятой классификации затратной части преступлений и единой универсальной методологии расчета экономического ущерба в зависимости от вида преступления и его различных стадий. В зависимости от экономического и социального развития той или иной страны должна разрабатываться своя собственная модель экономической эффективности производства по уголовным делам с учетом всех особенностей.

Авторами на системном уровне проанализированы различные подходы к определению «цены» преступности. В частности, следует отметить подходы к проведению исследований в зависимости от различных видов устанавливаемых и исчисляемых потерь от преступлений. Проанализированы подходы, которые позволяют учитывать отдельно взятые процессуальные издержки; расходы, связанные с уголовным судопроизводством; расходы на содержание уголовно-исполнительной системы и расходы на исполнение наказания и др. Проведенные исследования позволили авторам выявить различия и установить многообразия в подходах и решениях.

Изучив мнения разных ученых, подходов по определению элементов цены преступности, авторами разработана таблица, которая отражает авторскую позицию всех затрат, связанных с преступностью. Особенностью является то, что все издержки разделены на три основные группы: 1) расходы, связанные с профилактикой преступности; 2) совокупная стоимость реакции на совершенное преступление, и 3) ущерб от преступления. В качестве субъектов издержек определены три основные группы – физические и юридические лица, и государство. При этом прямые расходы физических и юридических лиц, связанных с профилактикой (ожиданием) преступлений, не могут быть рассчитаны в силу отсутствия достоверного статистического учета, а расходы государства выражаются в виде содержания государственных структур для выполнения функций по обеспечению правопорядка.

Авторами рассмотрены классификации видов процессуальных издержек, в частности, процессуальные издержки классифицируются по содержанию, по видам процессуальных действий и по форме финансирования.

Представляют интерес рассмотренные проблемы методологии расчета стоимости судебной экспертизы как вида процессуальных издержек. Проведенный анализ, в том числе и ведущих зарубежных стран, позволил отметить, что имеет место неверное применение норм о продолжительности рабочей недели, где авторы предполагают за-

вышение стоимости 1 минуты рабочего времени. Сумма некорректно заложенных затрат в калькуляцию стоимости судебных экспертиз могло повлечь завышение на 24 млн. 711 тыс. 924 тенге. Стоимость фактически исполненных работ не соответствует оплате труда экспертов – установлены низкие нормативы. В стоимость экспертизы заложены максимальные нормы расхода химических реактивов и расходных материалов и др. Все выявленные несоответствия позволили авторам сделать вывод о том, что необходимо разработать и принять новую методику расчета стоимости судебных экспертиз, позволяющую установить их реальную цену.

Отметим, что Республика Казахстан одно из динамично развивающихся государств постсоветского пространства и находится в числе лидеров по темпам проведения правовых реформ, направленных на ускоренное развитие. Страны такого уровня развития выделяют то, что они досконально изучают опыт передовых стран с целью максимальной эффективности внедрения прогрессивных методик в свою систему. Авторами проведен анализ норм уголовно-процессуального законодательства зарубежных стран, регламентирующих процессуальные издержки, которые представляют особый интерес и не имеют аналогов в национальном законодательстве. Так, в работе рассмотрен и критически проанализирован опыт стран СНГ (Азербайджанская Республика, Республика Армения, Республика Беларусь, Кыргызская Республика, Республика Молдова, Республика Таджикистан, Республика Узбекистан, Российская Федерация), Европы (Австрия, Германия, Италия, Франция, Швейцария, Турция, Эстония), Юго-Восточной Азии (Индонезия, Сингапур, Малайзия).

На наш взгляд, было бы возможным исследовать опыт не только указанных стран, но и включить в перечень европейских государств, равно как и в перечень стран, до 2018 года входящих в состав СНГ – Украину. Здесь было бы целесообразно учесть имеющиеся у авторов результаты сравнительно-правового анализа уголовно-процессуального законодательства Украины и Казахстана по видам процессуальных издержек, проведенного ими в 2019 году и включить их в рецензируемую работу (см., например: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_3_21). В этом аспекте важно учитывать, во-первых, наличие тесных, исторически сложившихся межгосударственных отношений на дипломатическом, политическом, торгово-экономическом, социально-гуманитарном уровнях; во-вторых, факт принятия в 2011 г. в Стамбуле Украины и Казахстана в Международную ассоциацию судей как полноправных ее членов, что обусловило активизацию разработки и внедрения в правоприменительную практику международных стандартов правосудия; в-третьих, схожесть путей реформирования процессуального законодательства этих стран, на что справедливо обращал внимание Председатель Верховного Суда, а ныне – заместитель Председателя Сената Парламента Республики Казахстан – Бектаз Бекназаров (см., например: https://zib.com.ua/ru/33125-predsdatel_vs_kazahstana_bektas_beknazarov_noviy_upk_kazahs.html).

Так, отметим, в частности, что ввиду изменений, связанных с принятием УПК Украины (2012), активизировались научные разработки криминологов и процессуалистов на уровне диссертаций, публикаций специализированных статей, докладов на международных, общегосударственных, региональных научно-практических конференциях, семинарах, круглых столах. Среди них диссертация Н. Полищак по теме «Процессуальные издержки в уголовном производстве Украины» (2017), статьи Ю. Задорожного (Виды процессуальных издержек в уголовном процессе зарубежных стран, 2017), О. Каплиной (Проблемы определения и распределения процессуальных издержек в уголовном производстве, 2019), цикл работ И. Медицкого (Учение о последствиях преступности: вопросы квалификации, 2013; Консеквенциология преступности: общетеоретические вопросы классификации, 2017; Структура «цены» преступности в криминологической теории, 2018; Материальные последствия физического насилия, 2019; «Последствия» и «цена» преступности: криминологическое содержание и уровни соотношения, 2019; Нематериальные последствия преступности индивидуального уровня (криминологическое измерение), 2019; и пр.), Т. Мельничук (Цена экономической преступности: проблемные аспекты определения и применения, 2013; показатель цены преступности в зарубежной криминологии, 2013), А. Павлишина (Проблемы правового регулирования института процессуальных издержек в уголовном производстве, 2018), С. Слинько (Компенсация в уголовном процессе, 2012), Н. Сметаниной (Понятие и структура «цены» преступности в современной криминологии, 2014), Е. Чернобай (Предпосылки компенсации процессуальных издержек на судебной стадии уголовного процесса, 2015), К. Юртаевой (Современные тенденции экономической преступности в Украине, 2018) и других.

Отдельного внимания заслуживает, на наш взгляд, и опыт Грузии, ранее входившей в состав стран СНГ, в частности, наличия обширного перечня процессуальных издержек и

процедуры их взыскания. Так, особый интерес представляет тот факт, что согласно ст. 91 УПК Грузии, методику исчисления судебных издержек устанавливает Высший совет юстиции Грузии. Размеры же штрафов, например, в случае неявки участника процесса в суд без уважительных причин, должны носить сдерживающий характер и быть пропорциональными причиненному вреду и соответствовать финансовому положению лица.

Рассмотрение и анализ указанных и иных работ, по нашему мнению, мог бы способствовать повышению репрезентативности исследуемой авторами проблематики, выявить и раскрыть как положительные, так и отрицательные стороны рассматриваемого вопроса, во избежание имеющихся законодательных и прочих пробелов и их учета при разработке методик экономического анализа и расчета затрат государства, понесенных при осуществлении досудебного расследования в уголовном судопроизводстве.

Резюмируя проделанную работу, авторами сделаны выводы о необходимости коренной трансформации института процессуальных издержек в Казахстане и кардинальном пересмотре отношения к нему со стороны всех правоохранительных органов и суда. Отмечается неэффективное законодательное и подзаконное регулирование, а отсутствие системной и полной отчетности автоматически снижает интерес правоохранительных органов и суда к полноценной работе по возмещению процессуальных издержек и не дает увидеть целостной картины для принятия адекватных управленческих и организационных решений. Для улучшения создавшейся ситуации авторами предлагаются реализовать ряд мер, которые условно можно разделить на две группы – законодательные и прикладные.

Законодательная группа содержит 11 пунктов, среди которых авторами предлагаются конкретные формулы для расчета стоимости одной минуты рабочего времени и расчета затрат на привод и розыск. И прикладные – описывающие этапы действий и их последовательность в случае утверждения предложенной Методики расчета затрат на розыск и привод.

Позитивно оценивая представленные на рецензирование результаты научного исследования на тему «Инновационные технологии в экономической оценке издержек и выгод преступности (на базе методов криметрики)», подготовленные коллективом авторов Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, отметим, что оно (исследование) содержательно, логично, имеет практическую направленность и перспективно в плане осуществления дальнейших научных изысканий. Внедрение его результатов в следственно-судебную практику позволит учесть предыдущие недоработки законодательных органов и обеспечит возмещение вынужденных расходов на уголовное судопроизводство. Результаты могут быть использованы для дальнейшего исследования и разработки мер по усовершенствованию института процессуальных издержек, в том числе в зарубежных научных исследованиях этого вопроса и его имплементации в национальное законодательство и правоприменительную практику.

Рецензия рассмотрена и утверждена на заседании кафедры финансовых и стратегических исследований факультета подготовки специалистов для подразделений стратегических исследований Днепропетровского государственного университета внутренних дел, протокол от 30 октября 2020 г., № 3

*Профессор кафедры,
доктор экономических наук, доцент
Юрий Паршин*

*Заведующий кафедрой,
кандидат юридических наук, доцент
Дмитрий Санаков*

Ц